

OSMANLI DÖNEMİNDE PİRLEVGANDA/TAŞKENT KAZASI'NDA TASAVVUF, TEKKE VE ZAVİYELERİ

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ *
Ramazan DEMİRTAŞ**

Öz

Anadolu'ya, 1071 Malazgirt Zaferinden sonra yerleşmeye başlayan Türkler, kısa süre sonra kurdukları Türkiye Selçuklu Devleti ile hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir. Pirlevganda/Taşkent Kazası bu devlete ve Karamanoğulları Beyliği'ne başkentlik yapan Konya havalisinde yer almakta olup, Osmanlılar tarafından XV. yüzyılda sınırları içine alınmıştır. Pirlevganda Kazası'nda tasavvuf alanındaki gelişme devrin ünlü âlim ve mutasavvıfı Ebu Said Muhammed Hadimî ve ailesinin XVII. yüzyılın ortalarından sonra Hadim'e yerleşmeleri ve bir medrese kurmaları ile başlamıştır. Hadimî ve çocukları birçok tekke, zaviye, cami, mescit açarak Nakşibendî Tarikatı'nın burada yayılmasında etkili olmuşlardır. Pirlevganda Kazası ile ilgili ekseriyeti *Hurufat Defterleri*'nde yer alan kayıtlarda bir tekke ve dokuz zaviye tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında bölgenin tasavvufi hayatına ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Pirlevganda, Konya, Ebu Said Muhammed Hadimî, Tekke, Zaviye.

Mystic Life in and Around Pirlevganda/Teşkent during the Ottoman Period, Lodges and Small Lodges

Abstract

Turks after being settled in Anatolia at 1071, expanded their dominance via Türkiye Seljuk Empire. The district Pirlevganda/Taşkent where locates in city Konya, the capital of this country and Karamanoglu Seigniory, joined Ottoman Empire at 15th century. The sufist development in Pirlevganda District has been started by migration of Ebu Said Muhammed Hadimî and his family and by the madrasas established by them. Hadimi and his children had been effective on spread of Nakşibendi order here by several lodges and mosques. According to most prominent view, one lodge and nine small lodges were identified in Pirlevganda District. At this point of view, it has been tried to enlighten sufist life of the region.

Keywords: Pirlevganda, Konya, Ebu Said Muhammed Hadimî, Lodge, Small Lodges.

* NEÜ. Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Konya.

**NEÜ. Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Konya.

1. Giriş

Türkçeye, Farsçadan mı yoksa Arapçadan mı geçtiği hususunda kesin bir kanının olmadığı tekke¹ bir tarikata bağlı insanların oturup kalktıkları ve mensubu bulundukları tarikatın zikir ve ayinlerini icra ettikleri tasavvuf yapısıdır². Tekkeler biraz farklılıkla birlikte “*hânkah, dergâh, ribat*” gibi isimleri aldıkları da görülmektedir³.

Zaviye ise, “*toplanmak, men etmek*” anlamındaki Arapça “*zav*” kelimesinden Türkçeye girmiştir⁴. Bunlar daha çok şehir ve kasabaların ücra yerlerine ve işlek olmayan yollar üzerine kurulmuş olup⁵, yolcuların konaklama, yeme ve içme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı tasavvuf yapılarıdır⁶. Zaviyeyi kuran şeyh ve dervişler bulundukları yerleri tarıma açmışlar ve bölgenin kalkınmasında hatta zaviye çevresinde bir yerleşim yeri oluşmasında önemli rol oynamışlardır⁷. Tüm bunların yanında tekkeden ayrılan yönü ise tarikat mensubu dervişlerin sürekli burada kalmamalarıdır⁸.

2. Pirlevganda ve Çevresinde Tasavvuf

2.1. XVIII. Yüzyıla Kadar Pirlevganda Kazası’nda Tasavvuf

Anadolu’ya 1071 Malazgirt Zaferi’nden sonra resmen giren Türkler, kısa sürede İznik’i alarak Türkiye Selçuklu Devleti’ni kurdular. XIII. yüzyılda yaşanan Moğol istilası ile başlayan Türk göçleri sonrası Türkistan bölgesinden gelen şeyh ve dervişlerin sığındığı bir coğrafya haline geldi⁹. Bunlar mensubu bulundukları tarikatları, yerleştikleri yerlerde yaymak için tekke ve zaviyeler kurmuşlar¹⁰, bu müesseseleri kısa sürede Anadolu’nun her tarafına yaymışlardır.

Türkiye Selçuklu Devleti ile Karamanoğulları dönemlerinde başkent olan Konya ve çevresi önemli kültür merkezlerinden biri olmuş; Türkistan ve Horasan’dan gelen tasavvuf erbabı buraya yerleşerek faaliyetlerine burada devam etmiş; bunun sonucunda birçok tarikatın kurulup geliştiği ve mevcut

¹ Mustafa Kara, “Tekke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XL, İstanbul 2011, s. 368.

² Yusuf Küçükdağ, “Hurufât Defterleri’ne Göre Osmanlı Döneminde Develi Kazası’nın Tekke ve Zâviyeleri”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s.415.

³ Kara, *aynı madde*, s.368.

⁴ A. Yaşar Ocak-S. Farûkî, “Zâviye”, *İslâm Ansiklopedisi* (İA), XIII, İstanbul 1986, s.468.

⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul, 1983, s. 648.

⁶ Ocak-Farûkî, *aynı madde*, s. 468.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi* (VD), S. 2, (2006), s. 294-297.

⁸ Küçükdağ, *aynı yer*.

⁹ Yusuf Küçükdağ, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufi Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler*, I, Konya 2004, s. 135.

¹⁰ Ocak-Farûkî, *aynı madde*, s. 470.

tarikatlardan da çoğunun yayıldığı yer olmuştur¹¹. Bu durum Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiş ve Konya zengin bir tarikat ağına sahip olmuştur¹².

Makalenin konusu olan Konya'nın güneyindeki Pirlevganda/Taşkent'i Türkler, 1071 Malazgirt Zaferi'nden kısa bir süre sonra fethetmişlerdir. Orta Anadolu'nun küçük bir kazası durumundaki Pirlevganda ile ilgili tespit edilebilen ilk tarihî kayıtlar Osmanlıların bölgeyi sınırları içine almalarından 30 yıl kadar sonrasına yani 1501 yılına ait olup, bu bölge Aladağ Kazası olarak tescillenmiş ve kaza merkezi de Pirlevganda olarak belirtilmiştir. Bu dönemden sonra farklı tarihlere ait kayıtlarda bölgenin idari yapısındaki değişiklikler hakkında bilgiler mevcuttur¹³. Bununla beraber bölgenin tasavvufi hayatına dair şimdilik XVIII. yüzyıl öncesine ait herhangi bir yazılı bilgi tespit edilememiştir.

2.2. XVIII. Yüzyıl Sonrasında Pirlevganda Kazası'nda Tasavvuf

Kazalara ait vakıf kayıtlarının tutulduğu *Hurufat Defterleri*, Pirlevganda Kazası'ndaki tekke ve zaviyeler içinde önemli kaynak durumundadır. Bölge ile ilgili en eski *Hurufat* kaydı Safer 1120/Nisan 1708 tarihine aittir¹⁴. Burada Pirlevganda'da bulunan Şeyh Zekeriya Zaviyesi'ne bir nazır ataması yapıldığından bahsetmektedir. Zaviyeye şeyh, müteveli gibi görevlere bir atamanın yapılmayıp sadece nazır tayin edilmesi zaviyenin bu tarihten önce yapılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aynı tarihli başka bir kayıta Çukur Karyesi'nde bir tekkenin bulunduğu dair bilgi mevcuttur. Nazırı bulunmayan tekkeye nazır tayini yapılmıştır. Bir ay sonra tekkenin mütevellisi olmadığı için müteveli ataması yapıldığı ve zaviyedarlık görevinde bir değişiklik olduğu bilgisine ulaşılmaktadır¹⁵.

Yukarıdaki veriler, bölgede XVIII. yüzyıl öncesinde sayıları fazla olmasa da tekke ve zaviyelerin varlığını ve faal olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla Pirlevganda'da tasavvufi hayatın bu tekke ve zaviyelerin çevresinde başladığı söylenebilir. Ancak bunların hangi tarikata bağlı bulunduğunu tespit etmek mümkün olmamış, dolayısıyla burada hangi tasavvufi düşüncenin yaygın olduğu bilgisi müphem kalmıştır. Tüm bunların yanında XVII. yüzyılın ikinci yarısında Pirlevganda'daki Afşar Köyü yakınlarında bulunan Karacasadık mevkiine göç eden Fahrürrum Kara Hacı Mustafa Efendi'nin Nakşibendî Tarikatı'nın bir halifesidir¹⁶. Bu durum bölgede Nakşibendî Tarikatı'nın XVII. yüzyıl sonlarında mevcut olduğunu göstermektedir. Daha sonra Kara Hacı

¹¹ Yusuf Küçükdağ, "Karamanoğulları Konya'sında Tasavvufi Hayat, Tekke ve Zaviyeler", V. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi-Sanat Etkinlikleri (ed. Ahmet Aytaç), Madrid-İspanya 2010, s. 3-9.

¹² Küçükdağ, *aynı makale*, s. 137-144.

¹³ İzzet Sak, "Hadim-Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Hadim", *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2012, s. 117.

¹⁴ VAD, no: 1133, vr. 90a.

¹⁵ VAD, no:1133, vr. 90a.

¹⁶ Yaşar Sarıkaya, *Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi Ebu Said El-Hâdimî*, İstanbul 2008, s. 28.

Mustafa Efendi'nin oğlu, "Hadimî" olarak ün yapan Ebu Said Muhammed'in Pirlevganda Kazası'na bağlı Hadim Köyü'ndeki medresede müderrislik yapması ve yine aynı yerdeki Tabl-baz Zaviyesi'nde vefatına kadar zaviyedar olarak bulunması¹⁷ bölgede Nakşibendî Tarikatı'nın yerleşmesinde etkili olmuştur. Ayrıca daha sonra kurulan zaviyelerin ekseriyetinde Hadimî'nin oğullarının zaviyedarlık görevlerini ifa etmeleri, Pirlevganda ve çevresinde XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Nakşibendî Tarikatı'nın artık yaygın olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda Ebu Said Muhammed Hadimî'nin biyografisi kısaca verilmesi; zikredilen kazadaki tasavvufî hayata açıklık getireceğinden önem arz etmektedir.

Ebu Said Muhammed Hadimî, XVIII. yüzyılın başlarında yaklaşık olarak 1701 yılında günümüzde Konya'nın bir kasabası durumundaki Hadim'de doğdu. Soyu bizzat kendisinin ifade ettiği üzere Hz. Peygamber'e dayanmaktadır¹⁸. Atalarının Buhara'dan göç ederek 1112/1700'de bugün Konya'nın Taşkent Kasabası'na bağlı Avşar Mahallesi yakınlarındaki Karacasadık mevkiine gelip yerleşmişlerdir¹⁹. Ali Gümrah, Hadimî'nin atalarının ilk yerleştikleri yer olarak Taşkent Kasabası Ilıcıpınar Mahallesi hudutları içinde yer alan Karaşık/Kara-Aşık/Kara Şih'i gösteriyorsa²⁰ da henüz bu tam olarak doğrulanmış değildir. Babası Nakşibendî Tarikatı'nın Anadolu'daki halifelerinden²¹ âlim ve müderris bir zattır. İlk eğitimini babasından almıştır. Daha sonra Konya Karatay Medresesi'nde İbrahim Efendi'de tahsilini sürdürmüştür²². Burada eğitimini tamamladıktan sonra Hadim'e dönmüş ve burada babasıyla bir medrese kurmuştur²³.

Hadimî, hocası İbrahim Efendi'nin de tavsiye ettiği üzere daha sonra İstanbul'a giderek medrese eğitime orada devam etti. Sekiz yıl Ahmed Kazabadi'den ders aldı. Buradaki eğitimini bitirdikten sonra Hadim'e döndü ve daha önce babasıyla birlikte inşa ettikleri medresede ders vermeye başladı. Müderrislik hayatının ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte şimdilik tespit edilebilen belgelerde onun ilk müderrisliğinin 1137/1725 tarihinde başladığına işaret etmektedir. Evasıt-ı Cemaziyelahir 1137/Şubat başı 1725 tarihli bir berat suretine göre Pirlevganda Kazası'nda bulunan Bolay, Emrud ve Alani mezralarının öşür gelirleri müderris Mahmud Efendi'nin ölümü üzerine, Hadim Medresesi'nde ders vermek şartıyla Hadimî'ye verilmiştir²⁴. Müderrisliğin dışında Hadim yakınlarında bulunan Tabl-baz

¹⁷ VAD. no: 1144, vr. 112a; no: 1075, vr. 34b.

¹⁸ Sarıkaya, *aynı eser*, s. 30-31.

¹⁹ İzzet Sak, "Hadimî", *Konya Ansiklopedisi*, IV, Konya 2012, s. 135.

²⁰ Ali Gümrah, *Taşkent Ilıcıpınar Tarihi ve Hatıralarım*, İstanbul 2014, s. 96.

²¹ Sarıkaya, *aynı eser*, s. 41-45.

²² Sarıkaya, *aynı eser*, s. 59; Yusuf Küçükdağ, "Hadimî Medresesi'ne Dair Bir Vakfiye", *VD*, 27 (1988), s. 79; Mustafa Yayla, "Hâdimî Ebû Saîd", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 24.

²³ Sarıkaya, *aynı eser*, s. 63; Sak, *aynı madde*, s. 136.

²⁴ VAD. no: 1137, vr. 131.

Zaviyesi'nde de zaviyedar olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Safer 1140/Eylül 1727 tarihli berat suretinde Ahmed adlı birisi zaviyenin ismini değiştirerek zaviyedarlığı kendi üstüne almış, ama şikâyet üzerine Hadimî'ye eski görevi verilmiştir. Dolayısıyla o, 1727 yılından önce zaviyedarlık/şeyhlik vazifesine tayin edilmiştir²⁵. Ayrıca üzerinde Hadim müftülüğü de bulunan Hadimî, ölümüne (1762) kadar bu görevleri yürütmüştür²⁶. Vefatından sonra Hadim ve çevresinde başlattığı eğitim faaliyetleri çocukları ve torunları tarafından sürdürülmüştür.

Tarikatla ilgili bu kısa açıklamadan sonra aşağıda Pirlevganda Kazası'nda tespit edilen tekke ve zaviyeler incelenecektir.

3. Pirlevganda Kazasındaki Tekke ve Zaviyeler

3.1. Şeyh Ahmed Tekkesi

Pirlevganda Kazası sınırları içerisinde tespit edilen Şeyh Ahmed Tekkesi, belgelere göre Çukur Köy yakınında bulunmaktadır. Kayıtlar aynı yılın Nisan ve Mayıs aylarına aittir. Safer 1120/Nisan 1708 tarihinde nazırı bulunmadığından yarım akçe ile Hüseyin bu göreve atanmıştır²⁷. Rebiyülevvel 1120/Mayıs 1708 tarihli diğer kayıta ise tekkenin mütevellisi olmadığından yarım akçe ile Ahmed'in mütevelliliğe atandığı belirtilmektedir²⁸. Yine aynı belgede zaviyenin zaviyedarlık görevini yürütmekte olan Mehmed'in ölümü üzerine bir akçe ile Halil ve Şeyh Veli atanmıştır. Bundan sonrasına ait herhangi bir belgeye şimdilik rastlanmamıştır.

3.2. Şeyh Zekeriya Zaviyesi

Pirlevganda'daki zaviyeler içerisinde en eski tarih ile kayıtlı olan zaviyeye ait tek kayıt tespit edilmiştir. Buna göre Safer 1120/Nisan 1708 yılında zaviyenin nazırı bulunmadığından bu göreve yarım akçe ile Abdülhad getirilmiştir²⁹. Bundan sonrasına ait başka bir kayıt tespit edilememiş olması zaviyenin bu tarihten sonra faal olmadığını düşündürmektedir.

3.3. Tabl-baz Zaviyesi

Tabl-baz Zaviyesi, Pirlevganda Kazası'ndaki Hadim Köyü'ne bir saatlik yürüme mesafesinde bulunuyordu. Zaviyenin kim tarafından ve kaç yılda yaptırıldığı tespit edilememiştir. Zaviyeye ait ilk kayıt Zilkade 1139/Haziran 1726 tarihli olup Kelleme Zaviyesi olarak geçmektedir. Ahmed adındaki bir kişi Tabl-baz Zaviyesi'ni Kelleme Zaviyesi olarak göstermiş ve hile ile zaviyedarlık beratı almıştır³⁰. Yapılan bu atama işleminin hatalı olduğu anlaşıncı Safer

²⁵ VAD. no: 1143, vr. 165.

²⁶ VAD. no: 1075, vr. 34a.

²⁷ VAD. no: 1133, vr. 90a.

²⁸ VAD. no: 1133, vr. 90a.

²⁹ VAD. no: 1133, vr. 90a.

³⁰ VAD. no: 1143, vr. 165a.

1140/Eylül 1727 tarihinde Ahmed'in elinden beratı alınmış ve tekrar zaviyenin eski mutasarrıfı olan Seyyid Mehmed'e yani Hadimî Muhammed Said'e verilmiştir. Ayrıca mahkemede görüşülmedikçe değiştirilmemesi hususunda da şerh düşülmüştür³¹. Bu durumda zaviyenin tespit edilen ilk zaviyedarının Hadimî Muhammed Said olduğu, Ahmed'in yanlış beyan vermek suretiyle zaviyedarlık beratına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bir yıl sonraki berat özetinde Seyyid Mehmed'in görevine devam ettiği, ancak isim verilmeden bazı kişilerce buna müdahale edilmeye çalışıldığı yazmaktadır³². Bu bilgi, Ahmed'in rahatsız edici davranışlara devam ettiğine işaret etmektedir. Nitekim Safer 1144/Ağustos 1731 tarihli başka bir berat özetinde ise Ahmed Halife isminde, daha önce zikredilen Ahmed ile aynı kişi olması muhtemel bir kişi Seyyid Mehmed'in beratının vakıf şartlarına uymadığını belirterek zaviyedarlık hakkının kendisine ait olduğunu iddia etmiş ve zaviyedar olmuştur. Yine aynı tarihli başka bir berat özeti durumu daha da açıklar niteliktedir. Buna göre Tabl-baz Zaviyesi'nin zaviyedarlık görevi tedris şartına bağlanmış ve bu görevi Seyyid Mehmed yürütmektedir. Ancak Seyyid Mehmed başka bir yerde bulunduğundan- Hadimî muhtemelen bu sırada İstanbul'a gitmiş olmalıdır- bu görevinden ref'i gerekmiştir. Bu durumda Ahmed Halife "*mahallinde tedris şartı*" ve "*kendi rızasıyla*" yarım hisse zaviyedarlığa talip olmuştur. Böylece Seyyid Mehmed ve Ahmed Halife'ye ayrı ayrı beratlar verilmiştir³³. Lakin Rebiyülahir 1145/Eylül 1732 tarihinde Pirlevganda naibi Hacı Osman'ın merkeze durumu arzı ile buradaki hata düzeltilmiştir. Zira vakıf şartlarında tedris konusu bulunmamaktadır. Ahmed Halife yanlış beyanda bulunarak Seyyid Mehmed'e haksızlık yapmıştır. Bunun üzerine daha önce Seyyid Mehmed'den alınıp Ahmed Halife'ye verilen yarım hisse zaviyedarlık beratı tekrar Seyyid Mehmed'e verilmiştir. Bundan sonra Ebu Said Muhammed Hadimî, vefat edinceye kadar (1762) zaviyenin tek zaviyedarı olmuştur³⁴.

Hadimî'nin vefatından sonra, zaviyedarlık hissesi oğulları arasında paylaştırılmıştır. Buna göre; oğulları Seyyid Mehmed Said, Seyyid Abdullah, Seyyid Mehmed Emin, Seyyid Numan, Seyyid Mehmed, Seyyid Mustafa, Seyyid Abdülhalim ve Seyyid Ali'ye "*ale'l-iştirâk*" kaydıyla berat verilmiştir³⁵. Recep 1189/Ağustos 1775 tarihinde beratları yenilenmiştir³⁶. Şevval 1192/Ekim 1778 tarihinde Seyyid Abdullah, Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdülhalim vefat etmiştir. Seyyid Abdullah'ın hissesi oğulları Mehmed ve Ahmed'e devredilmiştir. Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdülhalim'in hisseleri ise kardeşleri Seyyid Mehmed Sait Efendi, Seyyid Numan, Seyyid Mustafa ve Seyyid Ali'ye

³¹ VAD. no: 1143, vr. 165a.

³² VAD. no: 1144, vr. 112a.

³³ VAD. no: 1079-2, vr. 114b.

³⁴ VAD. no: 1079-2, vr. 114b.

³⁵ VAD. no: 1075, vr. 34b.

³⁶ VAD. no: 1159, vr. 43b.

verilmiştir³⁷. Ramazan 1202/Haziran 1788 tarihinde Seyyid Mehmed Said zaviyedeki hisselerinden feragat ederek tamamını Seyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Ahmed'e bırakmıştır³⁸. Cemaziyelahir 1210/Aralık 1795 tarihinde Ali oğlu Mustafa ve Mehmed oğlu Seyyid Abdülkadir, amcaları Seyyid Ali'nin bilaveled vefat ettiğini haber vermeleri üzerine Seyyid Ali'nin zaviyedarlık hissesine kardeşi Seyyid Hacı Numan atanmıştır³⁹. Tabl-baz Zaviyesi'nin bundan sonra zaviyedarlık hisselerinin büyük bir bölümü aynı zamanda Hadim Müftüsü⁴⁰ olan Müderris Seyyid Numan'ın üzerinde toplandığı görülmektedir. Nitekim Rebiyülahir 1219/Temmuz 1804'de zaviyede önemli bir hisseye sahip olan Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Ahmed, üzerinde bulunan hisselerinden feragat etmiş ve tamamını amcası Seyyid Numan'a bırakmıştır⁴¹. Cemaziyülevvel 1239/Ocak 1824 tarihinde Seyyid Numan vefat edince zaviyedarlığa oğulları Seyyid Mehmed ve Seyyid Ahmed Said ortaklaşa getirilmişlerdir⁴². Bu tarihten sonra zaviyeye ait herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. XIX. yüzyılın ortalarından sonra önemini kaybetmiş olmalıdır.

3.4. Kara Âşık Dede Zaviyesi

Afşar köyü yakınlarında bulunmakta idi. Halk tarafından Karaşık olarak bilinen mevkide hâlâ bazı bina kalıntıları ile bir mezarlık mevcut olup çevre halkı yağmur duası törenlerini burada yapmaktadır⁴³. Ne zaman yaptırıldığı bilinmeyen Kara Âşık Dede Zaviyesi'nin, Kara Âşık Dede adlı biri adına yaptırılarak aynı ismi almış olması muhtemeldir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olmalıdır. Çünkü *Hurufat Defterleri*'ndeki zaviyeye ait tek kayıt 28 Şaban 1189/24 Ekim 1775 tarihlidir. Buna göre zaviyenin zaviyedar ve mütevellisi bulunmadığından Hadimizade Seyyid Numan, Hacı İbrahim ve Seyyid İbrahim adlı kardeşlere Pirlevganda naibi Seyyid Mehmed arzı ile zaviyedar ve mütevellilik beratları verilmiştir⁴⁴. Bu zaviyenin yeni yaptırıldığına işaret etmektedir. Kara Âşık Dede Zaviyesi'ne dair bundan sonraki tarihlerde herhangi bir kayda rastlanmadığına göre XIX. yüzyılın başlarında faal değildir.

3.5. Şeyh Armağan Zaviyesi

Günümüzde Hadim ilçesi sınırları içerisinde muhtemelen Armağanlar Mahallesi'nde bulunan Şeyh Armağan Zaviyesi'nin, Şeyh Armağan tarafından yaptırılmış olması ihtimal dahilindedir. *Hurufat Defterleri*'nde zaviyeye ait iki adet kayıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki 27 Şaban 1189/23 Ekim 1775 tarihli olup zaviyedar ve mütevellisi bulunmadığından vakfın öşür mahsulünden

³⁷ VAD. no: 1078, vr. 25a.

³⁸ VAD. no: 1074, vr. 52b.

³⁹ VAD. no: 538, vr. 106b.

⁴⁰ Küçükdağ, *aynı makale*, s. 80.

⁴¹ VAD. no: 539, vr. 46b.

⁴² VAD. no: 542, vr. 31b; no: 2176 s. 347.

⁴³ Gümrah, *aynı eser*, s. 96-99.

⁴⁴ VAD. no: 1078, vr. 25a.

almak şartıyla Hadim Müftüsü Hacı Abdullah ile kardeşleri Hacı İbrahim ve Seyyid İbrahim bu göreve getirilmişlerdir⁴⁵. 28 Rebiyülahir 1190/17 Haziran 1776 tarihli kayıta ise bir sene önceki görevlendirmeler devam etmekle birlikte bir hisse de kardeşleri Seyyid Numan'a verilmiştir. Böylece dört kişi aynı anda zaviyedar ve mütevellilik yapmaya başlamışlardır. Seyyid Numan'ın, zaviyenin vakfı olan Çoban Ovacığı ve İbrim mezralarının öşür gelirlerinden ücretini alacağı belirtilmiştir⁴⁶. Şeyh Armağan Zaviyesi'ne ait bu tarihten sonra herhangi bir kayda rastlanmamış olması zaviyenin XIX. yüzyıl başlarında faal olmadığını göstermektedir. Günümüzde iskân sahası olarak kullanılmaktadır.

3.6. Bey Zaviyesi

Ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığına dair bir bilgi bulunmayan Bey Zaviyesi ile ilgili *Hurufat Defterleri'*nde bir adet kayıt tespit edilmiştir. 22 Zilhicce 1189/13 Şubat 1776 tarihli berat özetine göre zaviyedar ve mütevelliliği Seyyid Ahmed yürütmekte iken görevinden ayrılmış ve yerine beratla Seyyid Mehmed getirilmiştir⁴⁷. Bundan sonra herhangi bir kayıt tespit edilememiş olması zaviyenin kısa bir süre sonra işlevini yitirdiğini göstermektedir.

3.7. Damla Dede Zaviyesi

Damla Dede Zaviyesi, Pirlevganda Kazası merkezine yakın bir mevkide bulunmaktaydı. Hadimî'nin oğulları tarafından inşa edilmiştir. Zaviyeye ait ilk kaydın XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait olması ve zaviyedar ile müteveli atamalarının ilk defa yapılması zaviyenin bu yıllarda inşa edildiğine işaret etmektedir. Kayda göre zaviyenin zaviyedarı ve mütevellisi olmadığından bu görevlere Şeyh Abdülvahhab oğlu Seyyid İbrahim getirilmiştir. Seyyid İbrahim'in ücretini öşür mahsulünden alacağı da ayrıca belirtilmiştir⁴⁸. 5 Cemaziyelevvel 1190/22 Haziran 1776 tarihli berat özetinde Seyyid İbrahim'in ücretini zaviyenin vakfı olan Damlaahur ve Kurucagöl mezralarından alacağı belirtilmiştir⁴⁹. Seyyid İbrahim'in zaviyedarlık ve mütevelliliğe ait yarım hissesinden kendi rızasıyla feragat ederek evlad-ı vakıftan Hadim Müftüsü Seyyid Abdullah'a 3 Cemaziyelahir 1191/9 Haziran 1777 tarihinde devretmiştir. Böylece bu görevleri ikisi birlikte 1780 yılına kadar yürütmüşlerdir⁵⁰. Kasım 1780 tarihinde Seyyid İbrahim ve Seyyid Abdullah vefat etmiştir. Seyyid İbrahim'in bilaveled vefat ettiği için hissesi Seyyid Numan'a; Seyyid İbrahim'in hissesi de oğulları Seyyid Mehmed ve Seyyid Ahmed'e verilmiştir⁵¹.

⁴⁵ VAD. no:1078, vr. 25a.

⁴⁶ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁴⁷ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁴⁸ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁴⁹ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁵⁰ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁵¹ VAD. no: 1078, vr. 25b.

Zaviyeye ait son kayıt olan 8 Cemaziyelevvel 1239/9 Kasım 1823 tarihli berat özetinde Seyyid Numan vefat etmiş ve hissesi oğulları Seyyid Mehmed ve Seyyid Ahmed Said'e beratla verilmiştir⁵². Bundan sonra zaviyeyle ilgili herhangi bir kayda şimdilik rastlanmadığına bakılırsa XIX. yüzyıl sonlarında faal değildi.

3.8. Hacı Muhyiddin Zaviyesi

Hacı Muhyiddin Zaviyesi'nin banisi ve yapım tarihi belli olmamakla birlikte kimliği tespit edilemeyen Hacı Muhyiddin tarafından XVIII. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olmalıdır. 1190/1776 tarihli bir kayda göre zaviyedarı ve vakfının mütevellisi bulunmayıp zaviyenin vakfı olan Aşağı Çay ve Medseni mezralarının öşründen ücret almak üzere, evladiyet ve meşrutiyet şartıyla Seyyid İsa'ya zaviyedarlık ve mütevellilik beratı verilmiştir⁵³. 1190/1776 tarihinde Seyyid İsa görevinden kendi isteği ile ayrılmış ve yerine Seyyid Abdülvahhab beratla tayin edilmiştir⁵⁴. Bundan sonra zaviye ile ilgili herhangi bir kayıt tespit edilememiştir.

3.9. Rızaiye Zaviyesi

Pirlevganda sınırları içinde yer alan Rızaiye Zaviyesi'nin yeri tam olarak tespit edilememiştir. Konuyla ilgili tek kayıta yer alan "*fukarâ-yı Nakşibendiye*" ibaresine göre buranın Nakşibendî Tarikatı mensuplarına ait tekke olup, zaviyede iskân eden Nakşibendî müritlerine yemek veriliyordu. Bunun için Alanya Gümrüğü Mukataası'ndan 30 akçe tahsis edilmiştir. 6 Cemaziyelahir 1228/6 Haziran 1813 tarihinde yine Alanya Gümrüğü Mukataası'ndan alınmak üzere 30 akçe ücret ile zaviyedar olarak Seyyid Hafız Abdullah ve Seyyid Mustafa adlı kardeşler görevli iken Seyyid Mustafa'nın vefatı üzerine zaviyedarlıktan boş kalan yarım hisse kardeşi Seyyid Abdullah'a verilmiştir⁵⁵.

3. 10. Rüstem Bey Zaviyesi

Pirlevganda Kazası'ndaki en yeni kayıtlı tasavvuf yapısı olan Rüstem Bey Zaviyesi ile ilgili tespit edilen tek kayıt 10 Recep 1287/6 Ekim 1870 tarihli vakfiyedir⁵⁶. Buna göre Pirlevganda Köyü sakilerinden Hasan oğlu Ahmed oğlu Hasan tarafından, oğlu Mehmed'in evi bitişiğinde, vakfiyenin düzenlendiği tarihten bir yıl önce, muhtemelen 1869'da inşa edilmiştir. Yapı, vakfiyenin başında "*Rüstem Beğ Değirmeni ve Zâviyesi*" dendiği halde, içeriğinde "*bir bâb misâfir-hâne*" olarak zikredilmiştir. Vâkıf Hasan oğlu Ahmed oğlu Hasan Meclisi şer-i şerife gelerek Pirlevganda Köyü'nde yaptırdığı misafirhaneye Rüstem Bey Değirmeni'ndeki üç hissesini vakfetmiştir. Bu gelir misafirhaneye gelen misafirlerin ihtiyaçları için harcanmaktadır. Mütevelli olarak da kendini

⁵² VAD. no: 542, vr. 31b; no: 2176, s. 347.

⁵³ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁵⁴ VAD. no: 1078, vr. 25a.

⁵⁵ VAD, no: 2176, s. 347.

⁵⁶ VAD. no: 2181, s.184.

Rüstem Bey Zaviyesi Vakfiyesi (Transkripsiyon)

Rüstem Beğ Değirmen ve Zâviyesi

Pirlevganda Karyesi'ndeki Değirmen ve Zâviye Vakfiyesi

1-Hamd-i nâ-ma'dûd ve sîpâsî (?) ve şükr-i gayr-ı mahdûd-ı bî-kıyâs ol-vâkıf-ı zemâ'ir ve esrâr ve vâsıf-ı evliyâ olan Hazreti Perverdigâr celle celâlühû kibriyâ-yı 'an-ihâtatî'l-efkâr ve dergâh-ı ahadiyyet

2- penâhına îsâl ve nisâr olunur. Vusûlünde salât-ı zekiyyât ve teslimât-ı te'mînât vâsıta-i Ahmediyyet silsile-i enbiyâ' ve mürselîn takvâ-yı evvelîn ve âhirîn efzâl-i ser-efrâz-ı beşer şefî'-yi

3- rûz-i mahşer habîb-i hudâ Muhammedini'l-Mustafa 'aleyhissalâtü eşhâ ve ezkâhâ hazretlerine ve cümle-i âl-i athâr ve zümre-i eshâb-ı ahyârlarına ihdâ olunur. Rızvânullahi te'âlâ

4- 'aleyhim ecma'în ve 'alâ-men etba'hüm ile yevmi'l-haşr ve'l-karâr. Emmâ ba'd işbu vesîka-ı sahîha-i şer'iiyenin ve hasenât-ı nâ-mütenâhiyye-i 'uyûn sâhib ve râğib-i Hâdim Kazâsı'na tâbî' Pirlevganda

5- Karyesi'nde Hasan bin Ahmed bin Hasan nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîfde şöyle takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'anî'l-merâm ider ki çün-dünyâ-yı denînin ni'am ve nikâm ve şarâb oldıgını tefekkür

6- ve ân be-ân hâdimü'l-lezzât ve müferriku'l-cemâ'ât olan mevte tefekkür-i bakıyât-ı sâlihât ve ecr-i cezîl ve hasenât-ı 'âliyâta bâdî olacak eser vâsına mü'eddî olur.

7- Umur ve mübâderet kılarak sulbî oğlum Mehmed'in hânesi ittisâlinde müsâfirîn vâridîn-i âbirînin sâkin veistirâhat itmeleri için hasbeten lillâhi binâ kerdem olan ma'a-istabl

8- bir bâb müsâfir-hâne için mezkûr Pirlevganda Karyesi dâhilinde bir tarafı Değirmeni bir tarafı Baş Değirmen bir tarafı Abdülganî Bağçesi bir tarafı tarîk-ı 'âmm ile mahdûd bir bâb değirmenin vâkı' sülûs

9- hissemi te'âmül-i nâsda dört kıyye taş i'tibâr olunur milk-i milkimden ihrâc ve temellükden iz'âc iderek vakf itdim şu şart üzere ki kendim hâl-i hayâtımda

10- ve kemâl-i sıhhatimde merkûm müsâfir-hâneye gelmiş olan müsâfirîn ve ebnâ-yı sebîle it'âm-ı ta'âm etmek ve binâ-yı mezkûrın ta'mîr kılmak üzere kendim vakf itdim. Vefâtımdan sonra

11- değirmen-i mezkûrun gallâtını ber-minvâl-i muharrer müsâfirîn-i âbirîn-i vâridîn it'âm-ı ta'âm etmek üzere evlâd-ı zükûruma vakf itdim batnen ba'de batnin tasarruf ve değirmen-i mezkûrun

12- gallesini merkûm müsâfir-hâneye sarf iderler ve noksan üzre itmeyeler ve bakıyyesini dahi kendi kendilerine vakf itdim. Ve iyâzen billâh evlâd-ı zükûrum münkarız

13 olursa evlâd-ı inâsıma ve evlâd-ı inâsıma ve evlâdı inâsım dahi münkarız olursa ve Medîne-i Münevvere ve Ravza-i Mutahhara hademelerine vakf itdim. Çün hâl-i hayâtımda bi'z-zât kendim

14- müteveli olduğum gibi vefâtımdan sonra dahi eslah ve ersed olan evlâdımı müteveli nasb eyledim. Ber-minvâl-i meşrûh şurûtıyla tasarruf olunmakda ve olunsun didikde ba'de't-tescîl

15- vâkıf-ı merkûm Hasan vakfiyyet-i mezkûreden rucû' idüb değirmen-i merkûmı silk-i mülkimden idhâl itdim didikde hâkim-i müvekkı'-i sadr-ı kitâb tûbâ lehû ve hüsne me'âb İmâm-ı Ebu Yusuf Hazretleri'nin kavli üzere

16- mücerred vekıftı demekle ve İmâm-ı Muhammed Hazretleri'nin kavli üzere müteveliye teslim idilmek ile def'a-ı sâniyede vakfiyyetine hükm itdim. Min-ba'd değirmen-i merkûmeye senin mülkiyet üzere tasarrufun aslâ ve kat'â

17- 'alâka ve medhâlin kalmadı didikde hasbeten lillâhi'l-uki'l-mennân ketb olundu. Tahrîren fi'l-yevmi'l-âşir min-şehri Recep sene seb'a ve semânîn ve mi'eteyn ve elf.

18- Vâ'iz Efendi-zâde Emin Efendi, birâderi İbrahim Efendi, Ahmed Efendi-zâde Mustafa Efendi, Muhtâr-ı karye Abdülbâkî Ağa, Vâ'iz Efendi-zâde Ahmed Efendi ve gayrihim.

4. Sonuç

İslam tasavvuf hayatında önemli bir yere sahip olan tekke ve zaviyeler, toplumun eğitiminde özellikle de tasavvufi düşüncenin Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılmasında etkili olmuşlardır. Araştırma konusu olan Pirlevganda Kazası, Konya'nın en engebeli ve ücra yerlerinden biridir. Bu bölgedeki tasavvufi hayata ilişkin ilk dönemlere dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Konuyla ilgili ilk belge Nisan 1708 tarihli olup bu, bir zaviye ve tekkeye nazır ataması yapıldığı ile ilgilidir. Adı geçen kayıtlar, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Pirlevganda ve çevresinde tasavvufi hayat mevcuttur. Ancak asıl tasavvufi hayatın canlanması XVIII. yüzyılın ilk yarısından sonradır. Dönemin ünlü Osmanlı âlim ve mutasarrıfı Ebu Said Muhammed Hadimî, XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde buradaki medresede müderrislik yapmış; buna ilaveten Tabl-baz Zaviyesi'nde şeyhlik görevinde bulunmuştur. Hadimî ile birlikte bölgenin çehresi değişmiş; zaviyelerin sayısı da artmıştır. Ekseriyetinde Hadimî'nin çocuklarının görev yaptığı bu zaviyeler bölgede Nakşibendî Tarikatı'nın canlanmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Zira Nakşibendî halifelerinden ve Hadimî'nin babası olan Fahrürrum Kara Hacı Mustafa Efendi XVII. yüzyılın ikinci yarısında Pirlevganda Kazası'na bağlı Avşar Köyü yakınlarındaki Karacasadık Mezrası'na gelmiş; 1692 yılında da buradan

Hadim'e göç etmiştir. Oğlu Ebu Said Muhammed Hadimî de Nakşibendî Tarikatı ileri gelenlerinden biri olmuştur. Hadimî'nin attığı temeller meyvesini kısa sürede vermiş; onun vefatından sonra oğulları bu kaza sınırları içinde birçok zaviye açmış; Nakşibendîliği buralarda yaymışlardır. Bu konuda dikkat çeken bir diğer tarikat yapısı Rızaiye Zaviyesi'dir. Belgelerde burada da Nakşîlerin kaldıkları açıkça belirtilmiş; devlet Sünni olmalarından dolayı Nakşîlere açıktan maddi destek vermiştir. Bu zaviye ve tekkelerin ne zamana kadar faaliyette kaldığı noktasında kesin bir bilgi olmamakla birlikte 1925 yılındaki tekke ve zaviyelerin kapatılması yönündeki kanuna kadar birçoğu faal idi.

5. Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri, no: 1133; no: 1144; no: 1075; no: 1143; no: 1079-2; no: 1159; no: 1078; no: 1074; no: 538; no: 539; no: 542; no: 1078; no: 2176; no: 2181.

Diğer Kaynaklar

BARKAN, Ö. L., 2006, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, S. 2, s. 280-304.

FARÛKÎ, S., bk. OCAK, A. Yaşar.

GÜMRAH, A., 2014, "Taşkent Ilıcapınar Tarihi ve Hatıralarım", İstanbul.

KARA, M., 2011, "Tekke", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XL, İstanbul, s. 368-370.

KÜÇÜKDAĞ, Y., 2005, "Hurufât Defterleri'ne Göre Osmanlı Döneminde Develi Kazası'nın Tekke ve Zâviyeleri", Türk Tasavvuf Araştırmaları, Konya, s. 415-426.

_____, 2004, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış", Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler, I, Konya, s. 135-146.

_____, 2010, "Karamanoğulları Konyası'nda Tasavvufî Hayat, Tekke ve Zaviyeler", V. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi-Sanat Etkinlikleri, (ed. Ahmet Aytaç), Madrid-İspanya, s. 3-18.

_____, 1988, "Hadimî Medresesi'ne Dair Bir Vakfiye", Vakıflar Dergisi, S. 27, s. 79-94.

OCAK, A. Y., FARÛKÎ, S., 1986, "Zâviye", İslâm Ansiklopedisi, XIII, İstanbul, s. 468-476.

PAKALIN, M. Z., 1983, *“Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”*, III, İstanbul.

SAK, İ., 2012, *“Hadim-Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Hadim”*, Konya Ansiklopedisi, IV, Konya, s. 117.

_____, *“Hadimî”*, 2012, Konya Ansiklopedisi, IV, Konya, s. 135-139.

SARIKAYA, Y., 2008, *“Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi Ebu Said El-Hâdimî”*, İstanbul.

YAYLA, M., 1997, *“Hâdimî Ebû Saîd”*, DİA, XVI, İstanbul, s. 24-26.